

una *estela* (marca en forma d'estrella) damunt el cap» (Estoer, 1960).

En català occidental, no és que *estrella* no hagi penetrat, però allà, com a Mallorca, és el masculí *estel* el que predomina en l'ús vulgar de moltes comarques, sobretot al Nord i a les terres muntanyoses del Sud. A Cardós i Vall Ferrera predomina molt. També vaig sentir (a Tavascan) una *strêla* però només una sola vegada —llevat que diuen *la strêla* per a la busca d'un rellotge, Areu, *lex estrêles* 'les busques' Tor i Farrera—, però *lex astêls, un astêl*, molts cops a tots els pobles; d'altra banda, particularitzant, *l astêl del dia* per a 'Venus' (pertot, o bé *e. de la nit* quan la veuen al vespre, Esterri de C.), i m'explicaven que *els Bordons* «són uns *esteleis* petits» (Areu), 1932-34. Joan Lluís Pallarès tant posa *astels* (p. 25) com *astrelles* (23) en el seu assaig «Els Pastors i les *Estrelles*». I així segueix Noguera avall fins a la Pobra de Segur (Z. Rocafort, BCEC IX, 70).

Altrament si bé és veritat que això no continua pas pertot, almenys ho retrobem a les vores de la Ribera alta de l'Ebre: «ja no es veuen *lox astêls*: potser plourà», Torre de l'Espanyol (1936). Tant allà com a Mallorca usen *estel* referint-se a una guspira o centelleig de sol que es noti en una roca, ço que els muntanyencs acostumen molt a usar com a mitjà de saber l'hora: «quan són les dotze, en aquella roca s'hi pose un *astêlêt* de sol» observen en el Montsant la gent de La Morera (1936); a Valldemossa semblantment i detallant-m'ho més: «diuen *es Penyal de Migdia* perquè el sol l'omple tot a les 12, i de primer, a les 11.30 només *hi dóna un astêl*», i em contaven que, per estar-ne més segurs, havien posat allí dalt una gaveta gran amb aigua de síquia, i així es veia més, quan «fa es primer *astêl*» (1964). Pons i Massaveu, que usa *estrella* en les seves obres barcelonines, escriu *estel* i *estelada* en les seves històries segarranques i de les muntanyes de Calaf-Pinós: «les teyeres dels qui costejava enllà, per les clotades, amagant-se i reeixint sotes com una pluja d'*estels*, produïen a la parella tan agradós efecte que se'ls ne duya la vista» (*Trascant per l. S.*, 195).

Quant al valencià, allí l'invasor *estrella* ha xocat amb més resistència, em sembla, que enlloc. Només és que la forma nacional amb *l* simple ha estat augmentada amb la mateixa *r* epentètica o repercussiva que el cast. *estrella* i el port. *estrela* («*estrela* no *estrella*») és la forma valenciana puntualitzava Renat, «El Camí», 14-iv-1934). En efecte així ho he sentit jo mateix a tants punts del País. A Montroi una de les vies més antigues del poble es diu *kaêr la strêla*, i a Dènia vaig anotar *astrêles* per a les 'estrelles de mar'. Més al Nord tenim el mateix però allà es prefereix la forma masculina: en el Maestrat GaiGirona escriví «jo, que a la causa mora l'*estrel* era i la guia / seré el llaç de les dos» (*Seidia*, 228). Ara bé això arriba, o es reprodueix, al llarg del límit aragonès, fins al cap de la Ribagorçana: *astrêl* al Pont de Suert (BDLC XII, 177). I és que així, amb *-l* simple però amb *estr-*, és la forma de tot l'Alt Aragó: el masculí *estrel* a la Vall de Gistau, i altrament *estrela* a tot l'Alt Aragó³ (Casacu-

berta, BDC XXIV, 169). «Caes con buena '*strela*» reciten a Echo en una cobla que canten de la gent d'Ansó (1966).

L'evolució de la forma de STĒLLA en català requereix explicacions. El mot es presenta amb Ē llarga pertot, en llatí i en totes les seves prolongacions romàniques. La *-r-* que s'ha afegit en cast. *estrella*, port. *estrela* i que acabem de constatar a València i Aragó,⁴ com vaig establir en el DCEC, és deguda al fenomen purament fonètic de la repercussió, no pas a cap influència del gr. *astron*. Les formes de les llengües romàniques de llevant i de ponent corresponen a la base del llatí clàssic amb *-LL-* doble: roms. *steaŭā*, it. *stella*, cast. *estrella*, port. *estrela*, en canvi la *-l-* senzilla de les formes catalanes *estela* i *estel* postula una base STĒLA amb simplificació de la lateral, que va quedar explicada temps ha com a resultat d'una eliminació compensadora de la longitud de la Ē precedent: ben estudiat aquest fenomen per M-Lübke, Niedermann i altres, en particular jo mateix (*LleuresC*, 261; *Top-Hesp.* I, 395), no caldrà explicar-se més llargament sobre la causa i condicionament d'això.⁵ És el que predomina en totes les llengües del centre de la Romània; ultra el català, el gascò *estela*, *-le*, *-lo* correspon també inequívocament a *-L-* simple (*-LL-* dóna *-r-* en gascò). D'altra banda la diftongació que es va produir en el fr. *étoile*, ant. *esteile*, solament podia donar-se en síl·laba oberta i per tant indirectament també exigeix la base STĒLA; i cosa semblant es pot dir de diversos dialectes reto-romànics (engad. *staila*) i alt-italians: si no m'erro és el cas del piem. *steila*, bolony. *straela* i fins d'alguna de les altres formes dialectals alt-italianes (*stêla*); cf. AIS, 362.

Encara que la major part dels dialectes de la llengua d'oc no distingeixen els resultats de *-L-* i *-LL-* (ni allí té aplicació la distinció del tractament de la vocal per l'estructura sil·làbica, a la manera de la *langue d'oïl*), també algun parlar alvernès distingeix, i ho fa en el mateix sentit, i el fet geogràfic obliga a suposar que tot l'occità anava en aquest punt amb els seus tres veïns fr., cat. i alt-it.⁶ Tot això estableix ja l'antiguitat de la pron. STĒLA, i altrament aquesta la tenim directament en alguns papyrus grecs que porten la glossa *σηλας-αστερες* (*Catalogue of Greek Papyri* II, 332 i supl.).

Aclarit això, ens toca ara plantejar el problema del canvi de terminació i de gènere gramatical, que presenta la variant catalana *estel*, la qual postula sens dubte una base STĒLU, possiblement un neutre *STĒLUM originari. És una mica com el cas del cat. *tel* creat al costat de *tela*, però ací un poc més xocant, donada la importància gran d'un nom com el dels astres, d'ús tan extraordinàriament freqüent i tan bàsic en la nostra ideologia.

D'altra banda aquest notabilíssim canvi de gènere és totalment estrany fins a les llengües romàniques més veïnes i afins a la nostra: ni hi ha hagut mai res d'això en castellà i ni tan sols aragonès (fora del cas excepcional de *l'estrel del alba* a la vall de Gistau, que quasi és catalana).⁷ A la ratlla Nord l'àrea del masculí